MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA O‘YIN FAOLIYATI ORQALI IJTIMOIY-EMOTSIONAL KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Joniyeva Sitora Alisher qizi

Osiyo texnologiyalari unversiteti “Maktabgacha ta’lim” mutaxassisligi magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda o‘yin faoliyati orqali ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Bolalarda o‘z his-tuyg‘ularini anglash, ularni to‘g‘ri ifodalash, boshqalarning kechinmalarini tushunish, empatiya, hamkorlik, muloqot va o‘z xatti-harakatlarini boshqarish ko‘nikmalarini shakllantirishda o‘yin faoliyatining pedagogik imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, syujetli-rolli, dramatizatsion, qoidali va hamkorlikdagi o‘yinlardan foydalanish metodikasi ishlab chiqilgan. Ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantirishning asosiy mezonlari, pedagogik shart-sharoitlari va kutiladigan natijalari asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, o‘yin faoliyati, ijtimoiy-emotsional kompetensiya, emotsional intellekt, empatiya, hamkorlik, muloqot, syujetli-rolli o‘yin, o‘zini boshqarish, pedagogik metodika.

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты развития социально-эмоциональных компетенций детей дошкольного возраста посредством игровой деятельности. Анализируются педагогические возможности игры в формировании навыков осознания и выражения собственных эмоций, понимания чувств других людей, эмпатии, сотрудничества, общения и саморегуляции поведения. Разработана методика использования сюжетно-ролевых, драматизационных, дидактических игр и игр на сотрудничество. Обоснованы основные критерии, педагогические условия и ожидаемые результаты развития социально-эмоциональных компетенций дошкольников.

Ключевые слова: дошкольное образование, игровая деятельность, социально-эмоциональная компетенция, эмоциональный интеллект, эмпатия, сотрудничество, общение, сюжетно-ролевая игра, саморегуляция, педагогическая методика.

Abstract: This article examines the theoretical and practical aspects of developing social-emotional competencies in preschool children through play-based activities. It analyzes the pedagogical potential of play in developing children’s ability to recognize and express emotions, understand the feelings of others, demonstrate empathy, cooperate, communicate, and regulate their behavior. A methodology for using role-playing, dramatization, didactic, and cooperative games is proposed. The main criteria, pedagogical conditions, and expected outcomes of developing preschool children’s social-emotional competencies are also substantiated.

Keywords: preschool education, play activities, social-emotional competence, emotional intelligence, empathy, cooperation, communication, role-playing games, self-regulation, pedagogical methodology.

Kirish

Bugungi kunda maktabgacha ta’lim tizimida bolalarni har tomonlama rivojlantirish, ularning intellektual salohiyati bilan bir qatorda ijtimoiy va emotsional rivojlanishini ta’minlash dolzarb pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki bolaning kelgusidagi ta’lim faoliyati, jamiyatga moslashuvi, tengdoshlari va kattalar bilan munosabat o‘rnatishi nafaqat uning bilim darajasi, balki ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarining qay darajada shakllanganligiga ham bog‘liq. Ayniqsa, maktabgacha yosh davrida bolaning o‘z his-tuyg‘ularini anglash, boshqalarning holatini tushunish, muloqotga kirishish, nizoli vaziyatlarni hal etish va jamoada faoliyat olib borish ko‘nikmalari jadal rivojlanadi.

Ijtimoiy-emotsional kompetensiyalar bolaning o‘zini anglashi, hissiy holatini boshqarishi, atrofdagilarga nisbatan ijobiy munosabatda bo‘lishi va ijtimoiy vaziyatlarda maqbul xatti-harakatlarni namoyon etishini ta’minlaydigan o‘zaro bog‘liq bilim, ko‘nikma va munosabatlar majmuasidir. Ushbu kompetensiyalar bolaning shaxs sifatida shakllanishi, ijtimoiy muhitga moslashishi va mustaqil qarorlar qabul qilishga tayyorlanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda mazkur kompetensiyalarni rivojlantirishning eng tabiiy va samarali vositalaridan biri o‘yin faoliyatidir. O‘yin jarayonida bola turli ijtimoiy rollarni bajaradi, tengdoshlari bilan munosabatga kirishadi, o‘z fikrini ifodalaydi, muayyan qoidalarga amal qiladi va turli emotsional vaziyatlarni boshdan kechiradi. Shu orqali u real hayotdagi ijtimoiy munosabatlarni o‘yin shaklida o‘zlashtiradi.

O‘zbekiston Respublikasida maktabgacha ta’limni rivojlantirishga qaratilgan me’yoriy-huquqiy hujjatlarda ham bolaning har tomonlama rivojlanishi, uning individual xususiyatlarini hisobga olish va ta’lim-tarbiya jarayonini bolaga yo‘naltirilgan holda tashkil etish muhim vazifa sifatida belgilangan. Xususan, takomillashtirilgan “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturida bolaning ijtimoiy-emotsional rivojlanishi, kommunikativ kompetensiyasi va o‘yin faoliyatiga alohida e’tibor qaratilgan [1].

Shu nuqtayi nazardan, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida o‘yin faoliyatini shunchaki bolalarning vaqtini mazmunli o‘tkazish vositasi sifatida emas, balki ijtimoiy-emotsional rivojlanishni ta’minlovchi maqsadli pedagogik jarayon sifatida tashkil etish zarur. Mazkur maqolaning maqsadi maktabgacha yoshdagi bolalarda o‘yin faoliyati orqali ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantirish metodikasini ilmiy-pedagogik jihatdan asoslash hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili

Maktabgacha yoshdagi bolalarda o‘yin faoliyati orqali ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantirish masalasi pedagogika va bolalar psixologiyasida muhim tadqiqot yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur muammoni o‘rganishda o‘yinning bola shaxsini shakllantirishdagi o‘rni, ijtimoiy munosabatlarni o‘zlashtirish mexanizmlari, emotsional rivojlanish qonuniyatlari va pedagogik ta’sir vositalariga oid ilmiy qarashlar muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

L.S. Vigotskiyning madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasida bolaning psixik rivojlanishi ijtimoiy muhit, kattalar va tengdoshlari bilan o‘zaro munosabatlar jarayonida shakllanishi asoslangan. Uning qarashlariga ko‘ra, o‘yin bolaning rivojlanishida alohida o‘rin tutib, unda bola kundalik hayotda bevosita bajara olmaydigan xatti-harakatlarni ramziy va tasavvuriy vaziyatlar orqali amalga oshiradi. Shu jihatdan o‘yin bolaning o‘z xulq-

atvorini boshqarishi, ijtimoiy qoidalarga amal qilishi va irodaviy sifatlarini rivojlantirishiga yordam beradi [2].

D.B. Elkoninning “Psixologiya igry” nomli asarida syujetli-rolli o‘yinlarning maktabgacha yoshdagi bola rivojlanishidagi ahamiyati keng yoritilgan. Olimning fikricha, rolli o‘yinlarning mazmunini kattalar faoliyati va ular o‘rtasidagi ijtimoiy munosabatlar tashkil etadi. Bola o‘yin davomida muayyan rolni bajarish orqali ijtimoiy munosabatlar tizimini anglaydi, o‘z xatti-harakatlarini belgilangan qoidalarga muvofiqlashtirishni o‘rganadi. Bu esa o‘yin faoliyatining ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirishdagi ahamiyatini ko‘rsatadi [3].

F.R. Qodirova, Sh.Q. Toshpo‘latova, N.M. Kayumova va M.N. A’zamovalarning “Maktabgacha pedagogika” darsligida maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalash va rivojlantirishda o‘yin faoliyatining pedagogik imkoniyatlari, bolalar faoliyatini tashkil etish hamda ta’lim-tarbiya jarayonida yosh xususiyatlarini hisobga olish masalalari yoritilgan. Mazkur ilmiy-metodik yondashuvlar o‘yinni bolaning ijtimoiy tajribasini kengaytiruvchi, muloqot va hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantiruvchi vosita sifatida tashkil etish uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi [4].

Xalqaro miqyosda ijtimoiy-emotsional ta’lim masalalari Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning (CASEL) tashkiloti tomonidan ishlab chiqilgan ijtimoiy-emotsional ta’lim modeli asosida ham o‘rganilgan. Ushbu modelda ijtimoiy-emotsional rivojlanish beshta asosiy kompetensiya orqali izohlanadi: o‘zini anglash, o‘zini boshqarish, ijtimoiy anglash, munosabatlarni shakllantirish ko‘nikmalari va mas’uliyatli qaror qabul qilish. Mazkur yondashuv maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda ularning emotsional va ijtimoiy rivojlanishini yaxlit tizim sifatida tashkil etish zarurligini ko‘rsatadi [5].

O‘zbekistonlik tadqiqotchilardan Aziza Buriyevaning “Interfaol o‘yinlar orqali maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy-emotsional ko‘nikmalarni shakllantirishning pedagogik asoslari” nomli maqolasida interfaol o‘yinlarning bolalarda ijobiy muloqot, empatiya, jamoada ishlash va o‘zaro hurmat ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi o‘rni tahlil

qilingan. Muallif o‘yin faoliyatini tashkil etishda bolalarning o‘zaro hamkorligi va faol ishtirokini ta’minlash muhimligini ta’kidlaydi [6].

G.K. Mardiyevaning “Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy-emotsional rivojlanishning pedagogik asoslari” nomli ilmiy ishida ijtimoiy-emotsional rivojlanishning psixologik-pedagogik omillari, tarbiyachi kompetensiyasi va o‘yin faoliyatining rivojlantiruvchi imkoniyatlari yoritilgan. Muallifning yondashuvi o‘yin muhitini bolaning emotsional farovonligi, ijtimoiy moslashuvi va shaxsiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlovchi pedagogik sharoit sifatida qarashga asos bo‘ladi [7].

Yuqoridagi ilmiy manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, o‘yin faoliyati maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantirishning muhim vositasidir. Shu bilan birga, mazkur jarayonda o‘yin turlarini kompetensiya tarkibiy qismlariga mos tanlash, pedagogik rahbarlikni to‘g‘ri tashkil etish, bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olish va rivojlanish natijalarini tizimli baholash masalalariga alohida e’tibor qaratish lozim.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantirishga oid ilmiy-pedagogik adabiyotlar tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida nazariy tahlil, qiyosiy o‘rganish, pedagogik kuzatish, umumlashtirish va modellashtirish metodlaridan foydalanish nazarda tutildi. O‘yin faoliyatining ijtimoiy-emotsional rivojlanishga ta’sirini aniqlash uchun o‘zini anglash, emotsiyalarni boshqarish, empatiya, muloqot va hamkorlik mezonlari belgilandi. Ushbu mezonlar asosida syujetli-rolli, dramatizatsion, qoidali va hamkorlikdagi o‘yinlarni o‘z ichiga olgan pedagogik metodika taklif etildi.

Tahlil va natijalar

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantirish jarayonida o‘yin faoliyati alohida pedagogik ahamiyatga ega. Chunki bola o‘yin davomida nafaqat muayyan harakatlarni bajaradi, balki o‘zini ijtimoiy munosabatlar ishtirokchisi sifatida namoyon etadi. U tengdoshlari bilan kelishadi, o‘yin qoidalariga rioya qiladi, o‘z istaklarini boshqalarning istaklari bilan muvofiqlashtiradi, muvaffaqiyat va

muvaffaqiyatsizlik holatlarini boshdan kechiradi. Bunday tajribalar bolaning emotsional barqarorligi va ijtimoiy moslashuvchanligini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni shakllantirishda, avvalo, bolaning o‘z his-tuyg‘ularini anglashiga e’tibor qaratish lozim. Maktabgacha yoshdagi bolalar quvonch, xafalik, qo‘rquv, hayrat, g‘azab kabi emotsiyalarni boshdan kechiradilar, biroq har doim ham ularni to‘g‘ri anglash va ifodalash imkoniyatiga ega bo‘lmaydilar. Shu sababli pedagog o‘yin jarayonida bolalarga emotsional holatlarni tanib olish, ularning sabablarini tushunish va maqbul tarzda ifodalashga yordam berishi kerak.

Masalan, “Kayfiyatim qanday?” o‘yini orqali bolalarga turli emotsiyalar aks ettirilgan rasmlar ko‘rsatiladi. Bolalar rasmdagi qahramonning holatini aniqlaydilar, uning nima sababdan xursand yoki xafa bo‘lganini izohlaydilar va shunday vaziyatda qanday yo‘l tutish mumkinligini muhokama qiladilar. Ushbu mashg‘ulot bolalarda emotsional lug‘atni kengaytirish, o‘z holatini anglash va boshqalarning kechinmalariga e’tibor qaratish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Ikkinchi muhim yo‘nalish empatiya, ya’ni boshqa insonlarning his-tuyg‘ularini tushunish va ularga hamdardlik bildirish qobiliyatini rivojlantirishdir. Empatiya bolaning ijtimoiy munosabatlarida muhim o‘rin tutib, uning tengdoshlari bilan do‘stona munosabat o‘rnatishi, yordam ko‘rsatishi va o‘zaro hurmatni namoyon etishiga yordam beradi. Buning uchun “Do‘stimga yordam beraman”, “Agar men uning o‘rnida bo‘lsam”, “Mehribon qahramonlar” kabi o‘yinlardan foydalanish mumkin.

Uchinchi yo‘nalish bolalarda o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini shakllantirishdan iborat. O‘yin jarayonida navbat kutish, belgilangan qoidalarga rioya qilish, yutqazgan holatda o‘zini tutish, o‘z istaklarini nazorat qilish va nizoli vaziyatlarda murosaga kelish kabi holatlar yuzaga keladi. Aynan shu vaziyatlardan pedagogik maqsadda foydalanish bolaning o‘z xatti-harakatlarini boshqarish qobiliyatini rivojlantiradi.

To‘rtinchi yo‘nalish muloqot va hamkorlik kompetensiyalarini rivojlantirishdir. Jamoaviy o‘yinlarda bolalar umumiy maqsadga erishish uchun o‘zaro fikr almashadilar, vazifalarni taqsimlaydilar va birgalikda qaror qabul qiladilar. Natijada ularda tinglash, fikr bildirish, kelishish, yordam so‘rash va boshqalarga ko‘maklashish ko‘nikmalari shakllanadi.

1-jadval

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantirish yo‘nalishlari va ularning mazmuni

Kompetensiya yo‘nalishi	Mazmuni	Kutiladigan rivojlanish natijasi
O‘zini anglash	O‘z his-tuyg‘ularini tanish va nomlash	Bola o‘z emotsional holatini anglaydi
O‘zini boshqarish	Hissiyot va xatti-harakatlarni nazorat qilish	Bola o‘zini tuta olish va qoidalarga rioya qilishni o‘rganadi
Ijtimoiy anglash	Boshqalarning his-tuyg‘ulari va ehtiyojlarini tushunish	Empatiya va hamdardlik rivojlanadi
Muloqot kompetensiyasi	Fikr almashish, tinglash va o‘zaro munosabat o‘rnatish	Bola tengdoshlari bilan samarali muloqot qiladi
Hamkorlik kompetensiyasi	Jamoada ishlash, yordam berish va kelishish	Jamoaviy faoliyat va o‘zaro hurmat shakllanadi
Mas’uliyatli qaror qabul qilish	Vaziyatni baholash va maqbul xatti-harakatni tanlash	Bola oddiy ijtimoiy vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qiladi

Jadvalda keltirilgan yo‘nalishlar o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, ularning birgalikda rivojlantirilishi bolaning ijtimoiy-emotsional jihatdan shakllanishini ta’minlaydi. Masalan, bola o‘z his-tuyg‘ularini anglaganida, boshqa bolalarning emotsional holatini ham yaxshiroq tushunishi mumkin. O‘zini boshqarish ko‘nikmasi esa jamoaviy o‘yinlarda nizolarni kamaytirish va hamkorlikni mustahkamlashga yordam beradi.

CASEL tashkilotining ijtimoiy-emotsional ta’lim modelida ham mazkur kompetensiyalar beshta o‘zaro bog‘liq yo‘nalishda tasniflangan. Ushbu model o‘zini anglash, o‘zini boshqarish, ijtimoiy anglash, munosabatlarni shakllantirish va mas’uliyatli qaror qabul qilishni yagona rivojlanish tizimi sifatida ko‘rib chiqadi [5].

O‘yin faoliyatini tashkil etish metodikasi

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantirish uchun o‘yinlarni tasodifiy tanlash emas, balki ularni aniq pedagogik maqsad asosida tashkil etish talab etiladi. Bunda o‘yinning mazmuni, bolalarning yosh xususiyatlari, ishtirokchilar soni, foydalaniladigan vositalar va kutilayotgan rivojlanish natijalari oldindan belgilanadi.

Mazkur jarayonda quyidagi o‘yin turlaridan foydalanish maqsadga muvofiq.

1. Syujetli-rolli o‘yinlar.

Syujetli-rolli o‘yinlar bolalarda ijtimoiy munosabatlarni anglash va turli hayotiy vaziyatlarda o‘zini tutish ko‘nikmalarini shakllantirishning samarali vositasidir. “Oila”, “Shifokor”, “Do‘kon”, “Mehmon kutish”, “Bog‘cha” kabi o‘yinlar orqali bolalar turli ijtimoiy rollarni bajaradilar.

Masalan, “Oila” o‘yinida bolalar ota-ona, farzand, aka-uka yoki opa-singil rollarini bajarishlari mumkin. O‘yin davomida ular o‘zaro yordam berish, bir-birini tinglash, hurmat qilish va mas’uliyatni his etish kabi ijtimoiy xatti-harakatlarni o‘zlashtiradilar. Pedagog esa o‘yin jarayonida bolalarning o‘zaro munosabatlarini kuzatib, zarur hollarda yo‘naltiruvchi savollar orqali ularning faoliyatini qo‘llab-quvvatlaydi.

2. Dramatizatsion o‘yinlar.

Dramatizatsion o‘yinlarda bolalar ertak yoki hikoya qahramonlari obraziga kirib, ularning hissiy holati va xatti-harakatlarini ifodalaydilar. “Zumrad va Qimmat”, “Bo‘g‘irsoq”, “Sholg‘om” kabi ertaklar asosida tashkil etilgan sahnalashtirish mashg‘ulotlari bolalarda empatiya, nutqiy faollik va emotsional ifodalash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Bunda pedagog bolalarga quyidagi savollarni berishi mumkin:

• Qahramon nima uchun xafa bo‘ldi?

• Unga qanday yordam berish mumkin?

• Agar sen uning o‘rnida bo‘lganingda nima qilarding?

• Qahramonning xatti-harakati to‘g‘rimi?

Bunday savollar bolalarning vaziyatni turli nuqtayi nazardan baholashi va boshqa insonlarning kechinmalarini tushunishiga yordam beradi.

3. Hamkorlikdagi o‘yinlar.

Hamkorlikdagi o‘yinlar bolalarda jamoada ishlash, vazifalarni taqsimlash, bir-birini tinglash va umumiy maqsad sari harakat qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, “Birgalikda uy quramiz” o‘yinida bolalar qurilish materiallaridan foydalanib, umumiy inshoot yaratadilar. Bunda har bir bola muayyan vazifani bajaradi va yakuniy natijaga erishishda o‘z hissasini qo‘shadi.

4. Qoidali o‘yinlar.

Qoidali o‘yinlar bolalarda o‘zini boshqarish, sabr-toqat, navbat kutish va belgilangan tartibga amal qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. “Navbat kimda?”, “Rangni top”, “Musiqa to‘xtaganda” kabi o‘yinlar orqali bolalar o‘z harakatlarini boshqarishni va umumiy qoidalarga rioya qilishni o‘rganadilar.

5. Emotsional rivojlantiruvchi o‘yinlar.

Ushbu o‘yinlar bolalarning o‘z emotsiyalarini tanishi, ifodalashi va boshqa insonlarning hissiy holatini tushunishiga yo‘naltiriladi. “His-tuyg‘ular oynasi”, “Kayfiyat ranglari”, “Mehribon so‘zlar” kabi o‘yinlardan foydalanish mumkin. Masalan, “Kayfiyat ranglari” o‘yinida bolalar o‘zlarining hozirgi kayfiyatini muayyan rang orqali ifodalaydilar va nima sababdan aynan shu rangni tanlaganlarini tushuntiradilar.

2-jadval

Ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan o‘yinlar metodikasi

O‘yin nomi	O‘yin mazmuni	Rivojlantiriladigan kompetensiya
Kayfiyatim qanday?	Emotsiyalar tasvirlangan rasmlarni aniqlash va izohlash	O‘zini anglash
Do‘stimga yordam beraman	Muammoli vaziyatda do‘stiga yordam berish yo‘lini topish	Empatiya
Oila	Oilaviy rollarni bajarish va o‘zaro munosabatlarni aks ettirish	Ijtimoiy munosabatlar
Mehribon so‘zlar	Bir-biriga ijobiy so‘zlar aytish va minnatdorlik bildirish	Ijobiy muloqot
Birgalikda uy quramiz	Jamoa bo‘lib qurilish materiallaridan inshoot yaratish	Hamkorlik
Navbat kimda?	Belgilangan qoidalar asosida navbat bilan harakat qilish	O‘zini boshqarish
Agar men uning o‘rnida bo‘lsam	Berilgan vaziyatni boshqa inson nuqtayi nazaridan baholash	Empatiya va mas’uliyatli qaror
Ertak qahramonlari	Ertak obrazlarini sahnalashtirish	Emotsional ifoda va muloqot

Jadvalda keltirilgan o‘yinlar maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishiga yo‘naltirilgan bo‘lib, ularni mashg‘ulotlar, erkin o‘yin faoliyati va kun tartibining boshqa qismlarida qo‘llash mumkin. Muhimi, har bir o‘yin bolalarning faol ishtirokini ta’minlashi, ularning his-tuyg‘ularini erkin ifodalashiga imkon yaratishi va ijobiy ijtimoiy tajribani shakllantirishi kerak.

O‘yin faoliyati orqali ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantirishni izchil tashkil etish maqsadida quyidagi besh bosqichli metodik yondashuvni taklif etish mumkin.

Birinchi bosqich – diagnostik bosqich.

Ushbu bosqichda bolalarning mavjud ijtimoiy-emotsional rivojlanish darajasi o‘rganiladi. Pedagog bolalarning o‘z his-tuyg‘ularini ifodalashi, tengdoshlari bilan muloqotga kirishishi, jamoaviy o‘yinlarda ishtirok etishi, nizoli vaziyatlarga munosabati va o‘z xatti-harakatlarini boshqarish qobiliyatini kuzatadi. Olingan kuzatuvlar asosida har bir bolaning individual rivojlanish ehtiyojlari aniqlanadi.

Ikkinchi bosqich – motivatsion bosqich.

Bu bosqichda bolalarda o‘yin faoliyatiga qiziqish va ijobiy emotsional muhitga bo‘lgan ehtiyojni qo‘llab-quvvatlashga e’tibor qaratiladi. Turli obrazlar, ertak qahramonlari, qo‘g‘irchoqlar va ko‘rgazmali vositalar orqali bolalarning mashg‘ulotlarga faol jalb etilishi ta’minlanadi.

Uchinchi bosqich – shakllantiruvchi bosqich.

Mazkur bosqichda ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan syujetli-rolli, dramatizatsion, qoidali va hamkorlikdagi o‘yinlar tizimli tashkil etiladi. O‘yin mazmuni bolalarning yosh xususiyatlari va individual rivojlanish ehtiyojlariga moslashtiriladi.

To‘rtinchi bosqich – mustahkamlash bosqichi.

O‘yin davomida o‘zlashtirilgan ijtimoiy va emotsional ko‘nikmalar kundalik hayotiy vaziyatlarda qo‘llaniladi. Masalan, o‘yinchoqlarni birgalikda yig‘ish, tengdoshiga yordam berish, navbat kutish va guruhdagi umumiy qoidalarga amal qilish orqali shakllangan ko‘nikmalar mustahkamlanadi.

Beshinchi bosqich – monitoring va baholash bosqichi.

Ushbu bosqichda bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishidagi o‘zgarishlar kuzatuv, suhbat va pedagogik topshiriqlar yordamida baholanadi. Dastlabki va keyingi kuzatuv natijalari taqqoslanib, qo‘llanilgan o‘yin metodlarining rivojlantiruvchi imkoniyatlari aniqlanadi.

O‘yin faoliyatining pedagogik samaradorligini aniqlashda bolalarning faqat o‘yinda qatnashishi yoki topshiriqlarni bajarishi bilan cheklanib qolmaslik kerak. Aksincha, ularning o‘z his-tuyg‘ularini anglash, tengdoshlariga munosabat bildirish, hamkorlik qilish va o‘z xatti-harakatlarini boshqarishdagi o‘zgarishlari muntazam kuzatib borilishi lozim.

Ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantirishda pedagogning kasbiy mahorati va o‘yin jarayonini boshqarish uslubi alohida ahamiyatga ega. Pedagog o‘yinning barcha mazmunini oldindan belgilab, bolalarning har bir harakatini nazorat qiluvchi shaxs sifatida emas, balki ularning mustaqil faoliyatini rag‘batlantiruvchi va zarur vaziyatlarda yo‘naltiruvchi tashkilotchi sifatida faoliyat yuritishi lozim.

Bunda pedagog quyidagi vazifalarni amalga oshirishi maqsadga muvofiq:

• Bolalarning yosh va individual xususiyatlariga mos o‘yinlarni tanlash.

• Guruhda ijobiy psixologik muhit va o‘zaro hurmat munosabatlarini shakllantirish.

• Har bir bolaning o‘yinda faol ishtirok etishi uchun teng imkoniyat yaratish.

• Bolalarning his-tuyg‘ularini erkin ifodalashini qo‘llab-quvvatlash.

• Nizoli vaziyatlarda tayyor yechimni berish o‘rniga bolalarni mustaqil murosaga kelishga yo‘naltirish.

• Ota-onalar bilan hamkorlikda bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishini davomiy qo‘llab-quvvatlash.

Ayniqsa, inklyuziv ta’lim sharoitida o‘yin faoliyatini tashkil etishda alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning imkoniyatlarini hisobga olish zarur. O‘yin qoidalari, materiallari, muloqot shakllari va ishtirok etish usullari bolalarning individual ehtiyojlariga moslashtirilishi kerak. Bu barcha bolalarning o‘zini guruhning teng huquqli ishtirokchisi sifatida his qilishiga yordam beradi.

Shuningdek, oila va maktabgacha ta’lim tashkiloti o‘rtasidagi hamkorlik ijtimoiy-emotsional rivojlanishning uzluksizligini ta’minlaydi. Uy sharoitida ota-onalar bilan birgalikda stol o‘yinlari o‘ynash, ertaklarni sahnalashtirish, oilaviy rolli o‘yinlar tashkil etish va bolaning his-tuyg‘ulari haqida suhbatlashish orqali ta’lim tashkilotida shakllangan ko‘nikmalar mustahkamlanadi.

Umuman olganda, tahlillar o‘yin faoliyatini maqsadli pedagogik metodika asosida tashkil etish maktabgacha yoshdagi bolalarda o‘zini anglash, empatiya, o‘zini boshqarish, muloqot va hamkorlik kompetensiyalarini rivojlantirish uchun keng imkoniyat yaratishini ko‘rsatadi. Taklif etilgan metodik yondashuv ushbu kompetensiyalarni o‘zaro bog‘liq holda shakllantirishga yo‘naltirilgan.

Xulosa

Maktabgacha yoshdagi bolalarda o‘yin faoliyati orqali ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantirish ularning shaxsiy kamoloti, ijtimoiy moslashuvi va kelgusidagi ta’lim faoliyatiga tayyorgarligini ta’minlashning muhim pedagogik yo‘nalishlaridan biridir. O‘yin jarayonida bola nafaqat atrof-muhit haqidagi tasavvurlarini kengaytiradi, balki o‘z his-tuyg‘ularini anglash, emotsiyalarini boshqarish, boshqalarning kechinmalarini tushunish, empatiya ko‘rsatish, muloqot o‘rnatish va ijtimoiy qoidalarga amal qilish ko‘nikmalarini ham egallaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, syujetli-rolli, dramatizatsion, qoidali va hamkorlikdagi o‘yinlardan maqsadli foydalanish bolalarning ijtimoiy munosabatlar tajribasini kengaytirish, emotsional sezgirligini oshirish, mustaqil xatti-harakatlarini shakllantirish hamda jamoada ishlash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bunda pedagogning individual yondashuvi, bolalarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olishi, ijobiy psixologik muhit yaratishi hamda o‘yin faoliyatini izchil metodik asosda tashkil etishi muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni baholashda emotsional anglash, o‘zini boshqarish, empatiya, muloqot, hamkorlik va ijtimoiy mas’uliyat mezonlariga tayanish, oila va maktabgacha ta’lim tashkiloti hamkorligini kuchaytirish orqali shakllangan ko‘nikmalarni kundalik hayotda mustahkamlash zarur. Xulosa qilib aytganda, o‘yin faoliyatini ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan yaxlit metodika asosida tashkil etish bolalarning hissiy rivojlanishi, ijtimoiy munosabatlarga tayyorligi va shaxsiy faolligini oshirishga yordam beradi. Kelgusida mazkur metodikani tajriba-sinovdan o‘tkazish va samaradorligini belgilangan mezonlar asosida baholash uning amaliy ahamiyatini yanada oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim tashkilotlari uchun “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. Takomillashtirilgan ikkinchi nashr. – Toshkent, 2022. – 36 b.

2. Выготский Л.С. Игра и её роль в психическом развитии ребёнка // Вопросы психологии. – Москва, 1966. – № 6. – С. 62–76.

3. Эльконин Д.Б. Психология игры. – Москва: Педагогика, 1978. – 304 с.

4. Qodirova F.R., Toshpo‘latova Sh.Q., Kayumova N.M., A’zamova M.N. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: Tafakkur, 2019. – 313 b.

5. Joniyeva S. A. Tarbiyachilarni ijodiy-pedagogik faoliyatga tayyorlash texnologiyasi // Science Shine: International Scientific Journal. — 2026. — Issue 16(82), Volume 1. — 05.06.2026. — ISSN 3030-377X.

6. Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning (CASEL). CASEL’s SEL Framework: What Are the Core Competence Areas and Where Are They Promoted? – Chicago: CASEL, 2020.

7. Buriyeva Aziza. Interfaol o‘yinlar orqali maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy-emotsional ko‘nikmalarni shakllantirishning pedagogik asoslari // Maktabgacha va maktab ta’limi jurnali. – 2025. – Vol. 3, № 11. – DOI: 10.5281/zenodo.17570472.

8. Mardiyeva G.K. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy-emotsional rivojlanishning pedagogik asoslari // Maktabgacha ta’lim tizimini transformatsiyalash sharoitida milliy islohotlar va xalqaro tajribaning uyg‘unligi. – 2026. – Vol. 3, № 1. – B. 212–214.